

deschepping

‘Er zit altijd muziek in mijn hoofd’

In de serie ‘De Schepping’ vertelt een kunstenaar hoe zijn werk tot stand kwam. Deel 3: Daan Manneke over zijn compositie ‘Canti ornati’ die afgelopen zaterdag in wereldpremière ging. ‘Je werkt aan een olievlek die langzaam uitmeandert.’

TEKST **Peter van der Lint**

Schijnbaar onbewogen luistert componist Daan Manneke (Kruiningen, 1939) naar de eerste noten van zijn nieuwe compositie ‘Canti ornati per cori spezzati e organo’ – Versierde gezangen voor dubbelkoor en orgel. Schijnbaar onbewogen.

Maar er moet toch aardig wat door hem heen gaan nu. Dit is immers het moment dat de stomme, klankloze noten die Manneke gedurende het compositieproces aan het muziekpapier heeft toevertrouwd ineens tot leven, tot klinken komen. Het is de eerste keer dat Manneke zijn nieuwe stuk echt hoort, anders dan al die maanden dat het in zijn hoofd rondzong. Dit is het moment dat de materie overgaat in geluid, bezit neemt van de ruimte. Komt dat geluid overeen met wat Manneke zich daarbij bij het bedenken ervan heeft voorgesteld? Zo’n soort vraag of gedachte moet er toch op dit moment door hem heen schieten?

Even ervoor heeft dirigent Gijs Leenaars tegen het binnendruppelende koor geroepen dat ze Manneke het eerst zullen gaan doen. Of dat niet een beetje raar klinkt – ‘We gaan Manneke doen’ –, wil hij van de componist weten. “Ik ben blij dat ik een levende componist ben”, grapt Manneke. “Jullie kunnen de componist in de ogen kijken en dat is ongewoon. Meestal zingen jullie natuurlijk muziek van doden. Ben je nog geen ongemakken in de partituur tegengekomen?”, vraagt hij aan Leenaars. “Zijn er dingen die we moeten repareren?”

Het is dinsdagochtend, en we zijn in een van de studio’s van het Muziekcentrum van de Omroep in Hilversum. Het is nog vier dagen tot de officiële wereldpremière in de NTR Zaterdag-

Matinee in het Amsterdamse Concertgebouw. “Ik ben wel wat gespannen”, bekent Manneke als het koor zich voor hem opstelt. “Dat is eigenlijk altijd zo als je iets wat je gemaakt hebt voor het eerst hoort, als je je noten aan de wereld prijsgeeft.”

Dirigent Leenaars introduceert componist Manneke bij de koorleden. Er klinkt applaus. En dan licht Manneke zijn eigen compositie toe, legt aan de zangers uit hoe hij tot dit stuk gekomen is.

Liefste instrument

“Het koor is mijn liefste instrument”, houdt hij de koorleden voor. “Toen ik hoorde dat ik voor het Groot Omroepkoor mocht schrijven, greep ik meteen de gelegenheid om iets voor dubbelkoor te schrijven. Het stuk mocht twaalf minuten duren. Dat is niet veel voor een groots dubbelkorig stuk. Hoe krijg je de zeestomer die ik voor ogen had door het kanaal van Zuid-Beveland? Maar een opdracht op maat, daar houd ik wel van. Dan heb ik meteen een kader. ‘Canti ornati’ is een lofzang op de schepping geworden. Met teksten van Jezus Schirach, die ik al heel lang bewonder. Teksten over hoe volmaakt de schepping, de wereld is.”

Na wat uitleg over de vorm en de sfeer gaat Manneke tegenover het koor zitten, zet een lessenaar voor zich neer met daarop de nieuwe partituur. Zijn partituur. De eerste noten vullen de ruimte.

Manneke’s nieuwe schepping is nu als het ware in het volgende stadium aanbeland. Bij muziek is het nou eenmaal zo dat die bestaat bij het tot klinken komen ervan. Je kunt een partituurpagina natuurlijk inlijsten en aan de muur hangen, maar echte kunst wordt het pas

De markante kop met witte haren van Manneke boven de lessenaar.

Met zijn

als er adem in geblazen wordt. Zoals Pygmalion zijn ivoren Galatea-beeld tot leven kust. Pygmalion – dat zijn in dit geval dirigent Leenaars, de zangers van het Groot Omroepkoor en de pianist die deze eerste repetitie begeleidt. Een paar dagen later zal zich organist Leo van Doeselaar bij het gezelschap voegen. Manneke droeg de partituur aan Van Doeselaar en Leenaars op, beiden oud-leerlingen van hem.

Manneke geeft tijdens de repetitie vlot antwoord op de vragen die de dirigent op sommige plekken heeft. Als Leenaars de koorleden vraagt om de tekst toch vooral heel energiek uit te spreken, knikt Manneke instemmend. Met zijn voet tikt hij het tempo mee. Voor we er erg in hebben is de repetitie voorbij. Manneke is tevreden, overlegt wat met de dirigent en volgt het koor naar de kantine. Daar heeft hij tijd om te praten over zijn nieuwe schepping. De partituur ligt uitgespreid voor ons.

“Nee, ik ben niet iemand die lang tegen een leeg papier aankijkt. Ik heb goede ervaringen met componeren. Het is niet zo dat ik slechts een knop hoef om te draaien, maar ik heb veel

Een partituurpagina kun je inlijsten, maar echte kunst wordt het pas als er adem in geblazen wordt

soorten muziek, veel verschillend repertoire in mijn hoofd zitten. Als er een opdracht binnenkomt, word ik in eerste instantie heel materieel. Hoe lang mag het duren? Hoe groot is het uitvoerend ensemble? Is het – in het geval van deze compositie – een goed koor?

“Het verzoek voor ‘Canti ornati’ kwam aan het begin van dit jaar. Van Kees Vlaardingebroek, de artistiek leider van de NTR Zaterdag-Matinee. Het was dus zeer kort dag. Ik aarzelde, want ik had veel andere dingen te doen. Voor zo’n mooie opdracht moet je hoog inzetten, en ik vroeg me af of ik dat wel kon invullen, waarmaken. Maar ik heb dus ja gezegd, en dan is er in mijn hoofd meteen een beginpunt. Ik had direct associaties met hele ruimtelijke, grootse muziek. De muziek die Willaert, de gebroeders Gabrieli en Monteverdi voor de San Marco in Venetië schreven. Mijn stuk zou onderdeel worden van een koorconcertprogramma, waarop verder ‘Sieben Passions-Texte’ van Wolfgang Rihm en het Requiem van Maurice Duruflé stonden. Het Maarschalkerdeorgel van het Concertgebouw was onderdeel van de opdracht, dus ik dacht meteen dat ik iets monumentaals moest maken. Twee koren aan beide zijden van dat grote orgel opgesteld.”

Spirituele inhoud

“De verbinding met de spirituele inhoud van het programma was voor mij een pre, al heb ik de compositie van Duruflé niet als referentie gebruikt. Ik ken het stuk goed, maar eerlijk gezegd vind ik het nogal een tranentrekker. Als je het goed programmeert kan het werken. Nee, mijn opstap was – en dat is eigenlijk altijd zo – Strawinsky. Zijn ‘Alleluia’s’ uit de ‘Psalmensymfonie’ bijvoorbeeld. Bij Strawinsky

‘Hoe krijg je de zeestomer die ik voor ogen had door het kanaal van Zuid-Beveland?’

partituur op de lessenaar legt Manneke uit hoe hij tot dit stuk gekomen is. FOTO'S WERRY CRONE

gaat het nooit over hemzelf, zijn muziek stijgt boven zijn persoonlijkheid uit. Het is een gezongen ritueel, muziek die als het ware gereciteerd wordt. Ik wist voor mijn eigen stuk meteen dat ik die kant van Strawinsky moest benutten. Strawinsky heeft een muzikaliteit waaraan ik me zeer verwant voel.

“Toen ik wist dat het iets monumentaals moest worden, dacht ik direct ook aan de San Marco-kerk in Venetië. Voor composities ben ik in eerste instantie altijd op zoek naar ruimtes, naar objectieve gebeurtenissen. Een grote ruimte vraagt om een grote lay-out. Dat soort stukken maakte ik al vaker. Het Groot Omroepkoor is een heel goed koor, daarin zingen hele begaafde mensen. En dus hoefde ik me geen restricties op te leggen voor wat betreft de kwaliteit, of de moeilijkheidsgraad.

“Het idee van de ruimte kwam vrij snel. Ook wist ik al gauw welke teksten ik wilde gebruiken. Geen ik-kige tekst, maar eentje die al eeuwenlang waar is. Persoonlijk, en toch universeel. Zoals ik al zei zit er altijd muziek in mijn hoofd. Maar ik begin eigenlijk nooit met het opschrijven van noten. Het eerste wat ik ga doen is tekenen. Kleine tekeningetjes maken. Van stadjes. In zo'n stadje is er een hoogste punt, een toren. Er zijn straten, pleintjes, er liggen landerijen omheen. Zo'n hoogste punt, daar is er maar één van, en zo moet het in mijn compositie ook zijn. Er komt ergens een luidste, een dichtste moment. Zo'n akkoord staat dan gefixeerd in mijn hoofd, hoewel ik van de klank dan nog geen voorstelling heb.

“Zo'n moment in de compositie kan niet zomaar komen, het verplicht aan de monumentaliteit. Die climax zet de omgeving in beweging, maar het moet behoedzaam opgebouwd

worden. In mijn stuk moeten verschillende soorten muziek zitten, het moet verschillende zielen kunnen beroeren. Het moet actief zijn, en dan weer niet-actief. De tekst helpt mij bij het vinden van de noten, maar omgekeerd help ik de tekst ook. Sirach gebruikt in zijn teksten parallellen en die brachten me op het idee van de dubbelkorigheid. De versierde gezangen zijn een soort reien geworden, muziekgroepen die om en om in extase geluid maken. Het is niet persoonlijk meer, maar een ritueel.”

Wow-moment

Manneke zegt dat hij bij een compositie niet altijd van voor naar achter werkt, maar bij ‘Canti ornati’ gebeurde dat wel. Volgens hem moet het begin binnenvallen, een wow-moment veroorzaken. Daarna komt de actieve taal en sluipen de onregelmatige ritmes de compositie binnen. Die prikkelen en houden je wakker en alert. Hij noemt hier wederom Strawinsky als zijn grote voorbeeld. Hij bladert de partituur door en legt uit waarom die ene noot precies daar staat, en niet ergens anders.

‘Het is heel inspirerend om met van die grote vellen muziekpapier voor je te zitten en het langzaam in te vullen’

“Ik zit tijdens het componeren wel achter de piano, maar ik componeer eigenlijk niet met de toetsen. Ik zoek naar een klimaat, een sfeer. Een melodie ontstaat zingend en proevend, en daarna begint het echte vakwerk. Het nootje voor nootje uitpluizen. Je werkt aan een olievlak die langzaam uitmeandert. Dat huiswerk, dat gepriegel, dat vind ik ontzettend leuk om te doen. Het is heel inspirerend om met van die grote vellen muziekpapier voor je te zitten en het langzaam in te vullen.”

De laatste canto in Manneke's compositie is een grote canon waarbij het koor zich in de ruimte moet verspreiden om zo het effect van de cori spezzati in de San Marco te krijgen. In de geringe afmetingen van de studio in Hilversum komt het gewenste effect nog niet zo over.

Twee dagen later is de eerste repetitie in het Concertgebouw. De muziek galmt, vult de ruimte. Van Doeselaar zit achter het Maarschalkkerweerdorgel en de compositie krijgt een symfonische kleur. Er wordt een eerste poging gedaan om de canon te choreograferen. Tijdens een orgeltussenspel heeft het koor anderhalve minuut om zich in zeven groepen door de zaal en over de balkons te verspreiden. Er ontstaat een soort schoolreisjessfeer, maar de concentratie is snel terug en dan is er ineens muziek die vanuit elke hoek van de zaal lijkt te komen. Manneke neemt bezit van de ruimte – zijn muziek althans. De componist loopt door het middenpad, dirigeert af en toe mee. “Hoe vind je deze San Marco?”, vraagt hij glunderend.

Bij de tweede doorloop van het stuk zit Manneke op de orgelbank bij Van Doeselaar. Zijn markante kop met witte haren is af en toe boven de speeltafel te zien. Er wordt druk overlaid tussen componist en organist. De over-

gang naar het laatste canto wordt een paar keer gerepeteerd. Het orgeltussenspel duurt lang genoeg om de verhuizing van de koorleden mogelijk te maken; een reprise van de muziek om tijd te winnen, is niet nodig.

Een cadeautje

Dan gaat het stuk nogmaals met alle wensen van Manneke en aanpassingen in accenten en dynamiek. Helemaal van achter op het balkon zingen drie sopranen boven de canon uit het bekende aloude koraal ‘Wie schön leuchtet der Morgenstern’ van Philipp Nicolai. Eerder noemde Manneke de inval om die melodie te gebruiken om de canon te ‘stoppen’ een cadeautje. Het werkt inderdaadfantastisch in de akoestiek van een leeg Concertgebouw.

De blik in Manneke's ogen spreekt boekdelen. Zijn kindje gaat lopen, maakt zijn eerste stapjes. Leenaars vraagt voortdurend of hij nog iets aan balans, tempo, pauzes moet veranderen. Voor hem is het heerlijk dat de schepper zelf aanwezig is om zijn notenschrift waar nodig in woorden te duiden. Na afloop is Manneke euforisch. “Dit is wat ik gemaakt zou willen hebben”, zegt hij. “Ik ben zeer, zeer tevreden. De adrenaline stroomt behoorlijk.”

Weer twee dagen later, tijdens de eerste officiële uitvoering van ‘Canti ornati’ in de NTR ZaterdagMatinee is dat niet anders. De goed gevulde zaal reageert enthousiast op Manneke's muziek. Men gaat zelfs staan, ook al is dit pas het eerste stuk van het programma. Nu pas, in die zaal vol enthousiast klappende mensen, is Manneke's schepping eindelijk echt voltooid.

‘Canti ornati’ is te luisteren op www.radio4.nl/concerthuis